

Formy ochrony przyrody

2013-10-29

Charakterystyka form ochrony przyrody w Polsce

W obowiązującym w Polsce prawie ochrona przyrody regulowana jest przepisami ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. W jej rozumieniu ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody tj.:

- dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów;
- roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową;
- zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia;
- siedlisk przyrodniczych;
- siedlisk roślin, zwierząt i grzybów zagrożonych wyginieciem, rzadkich i chronionych;
- tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt;
- krajobrazu;
- zieleni w miastach i na wsiach;
- zadrzewień.

W Polsce wyróżniamy następujące formy ochrony:

● Parki narodowe

Obejmują obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1.000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe. Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej oraz walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody, a także odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów.

● Rezerваты przyrody

Obejmują obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

● Parki krajobrazowe

Obejmują obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

● Obszary chronionego krajobrazu

Obejmują tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz, o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych.

● Obszary Natura 2000

Obszary Natura 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. w Polsce jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem do Unii Europejskiej. Obszary Natura 2000 powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000. Celem jest objęcie ochroną około 200 najcenniejszych i zagrożonych wyginieciem siedlisk przyrodniczych i ponad 1000 rzadkich i zagrożonych gatunków. Unikalność tej formy ochrony przyrody polega na tym, że kraje członkowskie tworzą sieć na podstawie jednakowych założeń określonych w prawie i wytycznych Unii Europejskiej, zarządzają nią przy zastosowaniu podobnych instrumentów, wspólnie troszczą się o odpowiednie środki finansowe i jej promocję.

● Pomniki przyrody

To pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu.

● Stanowiska dokumentacyjne

Są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt.

● Użytki ekologiczne

Są to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzeczka, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

● Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

Są to fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.

● Ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów

Ochrona gatunkowa ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących na terenie kraju lub innych państw członkowskich Unii Europejskiej rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginieciem oraz objętych ochroną na podstawie przepisów umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej. W celu ochrony ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową lub ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być ustalane strefy ochrony. [Więcej o ochronie gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów](#)

Każda z form spełnia inną rolę w polskim systemie ochrony przyrody i służy innym celom, dlatego charakteryzuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu. Podsumowując formy ochrony przyrody tworzą duży i zróżnicowany zespół środków pozwalających realizować ochronę przyrody, powstały w efekcie rozwoju naukowych podstaw ochrony przyrody i jej wieloletniej praktyki.

[Zestawienie form ochrony przyrody w Polsce](#)

W celu ochrony różnorodności biologicznej sporządzane są również czerwone księgi i listy gatunków zagrożonych.

Publikowana przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (IUCN) lista zagrożonych wyginieciem gatunków organizmów ukazała się po raz pierwszy w 1963 r. Czerwone Listy IUCN publikowane są corocznie i stanowią dobre źródło informacji na temat ilości zagrożonych gatunków jak i stopnia ich zagrożenia. [Informacje te są ogólnodostępne](#). Informacje gromadzone w systemie IUCN są grupowane w kategoriach określających stopień zagrożenia wyginieciem danego gatunku.

Polska Czerwona Księga Zwierząt

To rejestr wybranych zagrożonych gatunków zwierząt na terenie Polski, stworzony na wzór międzynarodowej Czerwonej Księgi Gatunków Zagrożonych. Zawiera listę ginących gatunków zwierząt z dokładnym ich opisem i mapami rozmieszczenia. Określa także stopień zagrożenia poszczególnych gatunków, rzadkość ich występowania oraz stosowane i proponowane sposoby ochrony.

Dla Polski Czerwoną Księgę Zwierząt opracowuje Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, przy współpracy z kilkudziesięcioma naukowcami z całej Polski. Ostatnie wydanie Czerwonej Księgi Kręgowców jest z 2001 r., a Bezkręgowców z 2002 r.

Kategorie zagrożenia gatunków w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt:

1. **EX** - gatunki wymarłe (2 gatunki) tarpan, tur;
2. **EXP** - gatunki zanikłe lub prawdopodobnie zanikłe w Polsce (14 gatunków) m.in. drop, jaszczurka zielona, jesiotr zachodni, karliczka, norka europejska, pustuleczka, sęp płowy, strepet, suseł moregowaty;
3. **CR** - gatunki skrajnie zagrożone (22 gatunki) m.in. bekasik, dzierzba rudogłowa, gadożer, głuszec, kozica, kraska, kulon, łosoś, modraszek gniały, orlik grubodzioby, orzełek włochaty,

- rybitwa czubata, rybitwa popielata, sokół wędrowny, świstun, wąż Eskulapa, żółdnica;
- EN** - gatunki bardzo wysokiego ryzyka, silnie zagrożone (24 gatunki) m.in. batalion, cietrzew, koza złotawa, minóg morski, nocek łydkowłosy, orzeł przedni, podgorzałka, suseł perełkowany, świstak, troć jeziorowa, zając bielak, zółw błotny, żbik, żubr;
 - VU** - gatunki wysokiego ryzyka, narażone na wyginięcie (15 gatunków) m.in. gniewosz plamisty, minóg rzeczny, piekielnica, sowa błotna, wodniczka;
 - NT** - gatunki niższego ryzyka, ale bliskie zagrożenia (30 gatunków) m.in. piskorz, ryjówka średnia, ryś, wilk, niedźwiedź;
 - LC** - gatunki na razie nie zagrożone wymarciem, z różnych powodów wpisane do Czerwonej Księgi (23 gatunki) m.in. mroczek posrebrzany, podkowiec duży, rzęsosek mniejszy, traszka karpacka.

Polska Czerwona Księga Roślin

Analogicznie do Czerwonej Księgi Zwierząt zawiera listę ginących gatunków roślin z opisem biologii, występowania, zagrożeń i sposobów ochrony. Zawarte w niej informacje ilustrują zarówno stopień zagrożenia flory jak i stan rozeznania tego zjawiska. Kategorie zagrożeń są następujące:

- [EX \(extinct\) - całkowicie wymarłe w Polsce lub EW \(extinct in wild\) - wymarłe w naturze \(38 gatunków np. czosnek sztywny, goździk łysy\)](#)
- [CR \(critical\) - krytycznie zagrożone \(74 gatunków, w tym aldrowana pęcherzykowata, babka pierzasta, jęczyczka syberyjska, miłek szkarłatny, storczyk błotny\)](#)
- [EN \(endangered\) - zagrożone \(59 gatunków m.in. buławnik czerwony, elisma wodna, kruszczyk drobnolistny, tojad niski, turzyca skalna\)](#)
- [VU \(vulnerable\) - narażone \(102 gatunki m.in. babka nadmorska, dziewięciśń popłocholistny, grzybieńczyk wodny, lnicza wonna, wielosił błękitny\)](#)
- [LR \(low risk\) - gatunki niskiego ryzyka \(21 gatunków m.in. bylica skalna, pszeniec biały, sasanka otwarta, turzyca bagienna\)](#)

Czerwona Księga Roślin została opracowana przez Instytut Botaniki im. prof. Władysława Szafera Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Ostatnie wydanie jest z 2001 r.

Czerwone Listy Zwierząt, Roślin i Grzybów Polski

Czerwone Listy gatunków zagrożonych wyginięciem obejmują zarówno zwierzęta, rośliny jak i grzyby. Zawierają pełny rejestr gatunków zagrożonych wraz z ich klasyfikacją do odpowiedniej kategorii zagrożenia, jednak w odróżnieniu od Czerwonych Ksiąg nie opisują poszczególnych gatunków.

Ukazanie się w Polsce Czerwonych Ksiąg Roślin i Zwierząt poprzedzone było analizą zagrożenia poszczególnych grup systematycznych organizmów żywych, której wyniki były publikowane w formie czerwonych list.

Dotychczas ukazały się trzy wydania Czerwonych List Roślin Zagrożonych w Polsce, dwa wydania Polskiej Czerwonej Księgi Roślin i dwa wydania Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Została również opracowana pierwsza Polska Czerwona Księga Bezkręgowców, dostępna również na stronie internetowej.

Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody

Prowadzenie Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody wynika z art. 113 ust.1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, zgodnie z którym pozostaje on w kompetencjach Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska. Rejestr, stanowiący bazę form ochrony przyrody, w chwili obecnej jest w trakcie aktualizowania w oparciu o dane pochodzące z rejestrów prowadzonych przez regionalnych dyrektorów ochrony środowiska oraz inne organy odpowiedzialne za ochronę przyrody.

[Baza Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody](#)

[Projekty na rzecz ochrony przyrody realizowane przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Katowicach](#)

[Rejestr Form Ochrony Przyrody województwa śląskiego](#)

[Geoportale form ochrony przyrody Regionalnej Dyrekcyj Ochrony Środowiska w Katowicach](#)